

NEKATERA NOVA SPOZNAVANJA O REFORMACIJI V IDRIJI

O obdobju reformacije v Idriji je bilo že precej napisanega. Ker me tematika tudi osebno zanima mi je s časom uspelo zbrati, kar nekaj gradiva na to temo. Danes želim govoriti o nekaterih stvareh, ki so manj znane ali sploh še slabo raziskane.

V zadnjem času so se pojavila določena nova spoznanja o reformaciji v Idriji. V slovenščino je bila namreč nedavno prevedena knjiga avstrijskega zgodovinarja Helfrieda Valentinititscha, pod naslovom Deželnoknežji rudnik živega srebra Idrija v obdobju med letoma 1575 in 1659. Časovni okvir knjige, ki jo je avtor pisal na podlagi avstrijskih državnih arhivov, katere je natančno preštudiral, obsega tudi čas reformacije oz. protestantizma in protireformacije, ki je sledila temu gibanju za versko prenavo. Kot drugi pomemben vir, ki ga bom obravnaval v članku naj omenim prispevek o reformaciji v Idriji izpod peresa idrijskega rojaka dr. Marka Kerševana, katerega je objavil v Zborniku posvetovanja 2000: 450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem. Omenjeni zbornik mi je pred leti dr. Kerševan osebno podaril. Takrat se je tudi nekako začelo moje zanimanje za reformacijo v Idriji. Po novem letu 2025 sem iz Avstrije uspel dobiti članke pastora Theodorja Elzeja (1823-1900), ki je v 19. stoletju, ko je že bilo zopet več verske svobode, veliko pisal o zgodovini slovenske reformacije. Med drugim je uredil knjigo o Trubarjevi korespondenci. Theodor Elze je bil pastor obnovljene luteranske cerkve v Ljubljani. Na podlagi teh člankov lahko sedaj bolj natančno sestavimo seznam protestantskih pridigarjev, ki so delovali v Idriji. Nekatere nove podatke pomembne za zgodovino protestantizma, zlasti v kasnejšem obdobju je posredoval upokojeni idrijski podjetnik g. Rasto Reven. Nazadnje naj omenim še osebno raziskovanje in poizvedovanje o očitno nenavadni poti protestantskih cerkvenih knjig, ki so se nanašale tudi na Idrijo, kar opisujem na koncu članka v zadnjem poglavju.

Glavna motivacija za kulturno dejavnost protestantov je bila brez dvoma verske narave. S prevajanjem Svetega Pisma v slovenščino (1584) in ustanavljanjem šol so hoteli, da bi ljudje lahko sami brali osnovno sporočilo krščanstva. S tem naj bi se po mnenju Primoža Trubarja, Jurija Dalmatina in drugih reformatorjev vrnili k samim začetkom krščanstva, kar so smatrali za potrebno za prenavo verskega življenja. Vera naj bi tako postala bolj osebna, odpadla pa bi tudi tedaj zelo ostra razlika med kleriki in laiki, saj je reformacija izhajala iz načela splošnega duhovništva vseh kristjanov.

Medtem ko je kulturni prispevek slovenskih protestantov splošno priznan v družbi pa je verska motivacija ponavadi nekje v nejasnem ozadju. V tej zvezi bi rad zapisal nekaj besed iz prve slovenske knjige Abecednika in Katekizma. Primož Trubar sam opiše svojo

motivacijo za objavo prve slovenske knjige takole: "Dragi kristjani, te nauke Svetega pisma (in njihove razlage, zložene v pesmi), ki jih mora poznati in se jih držati vsak razumen človek, ki hoče priti v nebesa, poleg tega tudi litanije in pridigo, sem prevedel v tej knjižici v naš jezik Bogu na čast in v dobro vsem mladim in neukim ljudem v naši deželi. Iz te knjižice se namreč lahko vsak pouči o pravi stari veri, da tako spozna pravega Boga, da mu bo znal prav služiti; in da bo spoznal tudi samega sebe, da bo vedel kaj je greh, kaj je Božja zapoved in obljuba, zakaj je Jezus, Božji Sin, postal človek in trpel; kako po veri v Jezusa Kristusa prejmemo odpuščanje vseh grehov, Božjo milost, nebeško dediščino in večno življenje; kako moramo v vseh stiskah prav klicati Boga; kaj je krst in kaj prava stara maša."

Torej, da bi ljudje razumeli odgovore na ta vprašanja, to je bilo tisto glavno vodilo za pisanje oz. prevajanje knjig v slovenščino. Prva slovenska knjiga je bila hkrati, kot smo lahko brali, napisana na čast Bogu.

Nakup idrijskega rudnika 1575

Reformacija in težnja po protireformaciji je vplivala že na sam nakup idrijskega rudnika živega srebra, s strani deželnega kneza leta 1575. V tistem času so deželnega kneza namreč močno obremenjevali ogromni stroški zaradi obrambe pred Turki, ki so vpadali v deželo. Deželni knez, v tistem času je to bil nadvojvoda Karel II. Avstrijski, je tako postal odvisen od pobiranja davkov, katere pa so poprej morali odobriti, večinoma protestantski deželni stanovi. Ti so pogojevali plačevanje večjih davkov s potrebo po priznanju verske svobode oz. s koncesijami na tem področju. Knez, ki je bil sicer odločen katolik je popustil pod težo razmer. Najprej je leta 1572 dovolil versko svobodo štajerskim protestantom, nato pa nekaj let kasneje z bruško versko pomiritvijo še koroškimi in kranjskimi (1578). Vendar pa nadvojvodi Karlu finančna ter v povezavi s tem tudi politična odvisnost od protestantskih deželnih stanov ni bila všeč in se jo je dolgoročno hotel otresti.

Z nakupom idrijskega rudnika, ki ga je deželni knez izpeljal preko sicer precej korumpiranega svetovalca Hansa Khisla naj bi si zagotovil stabilen vir financiranja in večjo neodvisnost. Pri tem pa ni šlo vse po optimističnih načrtih Khisla. Rudnik še veliko časa ni dajal toliko dohodka, kot so sprva predvidevali.

Ena izmed največjih lastnic rudnika preden je bil podržavljen je bila plemkinja Anna Neumann, ki naj bi se s protestantizmom po mnenju nekaterih poznavalcev (prof. Schwartz) seznanila prav v Idriji. Anna Neumann je kasneje v Avstriji veliko naredila na podpori evangeličanski veri, v kateri je tudi umrla leta 1623.

Za širši okvir takratnega dogajanja naj omenim še, da so bili Slovenci zaradi turških vpadov vitalno ogroženi. Ohranile so se peticije, kjer so celo govorili o tem, da se bodo morda primorani nekam kolektivno izseliti...ampak ni bilo kam. (razmišljalo pa se je tudi o tem)

Ob tem je potrebno omeniti, da se je verska svoboda žal uveljavila šele mnogo kasneje in sicer najprej v ZDA. Leta 1701 je guverner Pensilvanije kveker William Penn razglasil versko svobodo v koloniji. Imel jo je namreč za del prvotnega krščanskega izročila. Evropski vladarji tako katoliški, kot protestantski so bili dolgo časa naklonjeni rešitvam naj bodo podložniki tiste veroizpovedi, kot je njihov vladar. Načelo cuius regio eius religio se je v rimsko- nemškem cesarstvu uzakonilo leta 1555. Po Tridentinskem koncilu je Rim odločneje zahteval od omahljivih vladarjev, da se vključijo v izvedbo protireformacije. Ob tem pa naj dodam še, da so se luterani držali načel Martina Luthra po katerih je vsaka verska ali križarska vojna neupravičena, lahko pa so sodelovali pri obrambi države, pod določenimi pogoji.

Idrijska protestantska šola

Zanimivo je, da je v času verske tolerance deželni knez pomagal financirati med drugim tudi protestantskega učitelja v Idriji. Prvo idrijsko šolo so namreč, kot je znano ustanovili prav protestanti. Katoliški viri omenjajo, kot učitelja Petra Gallusa – Petelina in Janeza Hoferja. Marija Verbič dodaja še eno ime namreč Matevža Eberndorfferja, ki je leta 1579 ob uporabi idrijskih rudarjev zoper izredno težke razmere napisal pritožbo v njihovem imenu. Zato je bil potem nekaj časa v zaporu, upravitelja rudnika, Urbana Ainkhurna ki je bil dejansko odgovoren za številne zlorabe pa so vendarle odstavili. Verbičeva glede protestantske šole v Idriji tudi piše, da so na to šolo pošiljali svoje otroke kranjski plemiči, ker je bil kraj nekoliko odročen ter obenem močno luteranski. Pouk je verjetno potekal v posebnem prostoru na idrijskem gradu. Leta 1581 je bil evangeličanski rudniški knjigovodja Michael Freisleben hkrati učitelj na protestantski šoli. Ko je umrl se je z njegovo vdovo oženil novi učitelj Anton Halmberger.

Po navodilih Trubarja v Cerkvenem redu (1564) so morali pridigarji učiti slovenske besede otroke tudi v sami cerkvi. Otroci, ki so bili že opismenjeni pa so potem pri samem bogoslužju imeli svoj nastop in so pred zbranimi ljudmi citirali Katekizem. Tako naj bi tudi starejše spodbujali, da se naučijo brati. Na ta način je bilo dejansko širjenje slovenske knjižne besede tesno povezano s samim protestantskim bogoslužjem.

Seznam luteranskih pridigarjev, ki so delovali v Idriji

Theodor Elze omenja v svojem članku o evangelijskih pridigarjih na Kranjskem v 16. stoletju, da je Primož Trubar pisal leta 1570, da je na Kranjskem 24 pridigarjev. Nadalje ugotavlja, da je luteranska cerkev imela nekaj običajnih začetnih težav z disciplino, vendar je v splošnem imela dober kader. Tokrat lahko prvič dopolnimo katoliške vire (Gruden, Arko) s podatki, ki jih je zbral Theodor Elze in tako ustvarimo popolnejši seznam protestantskih pridigarjev v Idriji.

Gruden in Arko omenjata, da je Matija Vlačič (Flacius) že leta 1563 pripeljal v Idrijo nekega pridigarja iz Loke. Ime ni znano. Če to drži potem so bili začetki protestantizma v Idriji verjetno zaznamovani s flacijanstvom oz. z različico luteranstva, ki je bližja kalvinizmu. Vlačič se je Kalvinu oz. švicarski veji reformacije zelo približal.

Iz poročila Andreja Puca katoliškega vikarja v Cerknem, ki ga je dal ob priliki obiska papeškega vizitatorja leta 1571 se lahko vidi, da je bil v Zgornji ali Nemški Idriji takrat pridigar neki Gregor sin kovača iz Kobarida. Več se ne omenja. Del prebivalcev mesta je bil takrat še nemški, kot pove že ime kraja. Rudarji so namreč prihajali v Idrijo na delo iz različnih krajev takratne države.

Pred podržavljanjem rudnika je bil pridigar v Idriji očitno tudi neki Matthaus ali Matevž Stingl, kajti deželni knez je njegovi vdovi leta 1580 priznal pokojnino, ki so jo njenemu možu obljubili že prejšnji lastniki. Več o njem ni znano. Verjetno so bili ti prvi pridigarji močnejše vezani na lokalno okolje, saj je bilo delovanje pred Bruško versko toleranco oteženo. Theodor Elze jih zanimivo niti ne omenja, tako, da jih poznamo samo iz katoliških in deloma iz avstrijskih državnih virov.

V 70. letih 16. stoletja je po podatkih Theodorja Elzeja hodil v Idrijo pridigati in deliti zakramente Ivan Tulšak iz Ljubljane. Ta je bil bivši katoliški duhovnik, kateri se je kasneje poročil. Že zgodaj je bil Trubarjev sodelavec. Ker po zgledu flacijancev ni več hotel nositi duhovniške obleke oz. koretlja je bil odpuščen, kot katoliški duhovnik. Umril je tik pred nastopom protireformacije. Leta 1580 je podpisal t.i. Concordio, s katero so se luterani poenotili glede verovanja. Njegov sin Jakob je ob nastopu protireformacije emigriral iz Kranjske oz. Slovenije.

Leta 1578 je iz Radeč prišel v Idrijo za predikanta oz. pridigarja Gotschewer Ivan. Različice njegovega priimka, ki jih navaja Elze so tudi Khotscheer oz. Ghottscheer – verjetno po slovensko Kočevar. Takrat je zaradi Bruške verske pomiritve Kranjska uživala versko toleranco in je verjetno postalo bolj enostavno organizirati cerkveno delo. V Idriji pa ni bil dolgo saj ga je že novembra 1578 zamenjal Sebastjan Prašnik prav tako iz Radeč. Zoper Kočevarja so se v Radečah pojavljale pritožbe glede njegove discipline, ki jih je preiskoval tudi evangelijski škof Spindler. Ne glede na to so ga v Radečah obdržali vse do leta 1589, ko je bilo luteransko bogoslužje prepovedano. Njegovo ime lahko najdemo med podpisniki Concordie.

Prašnika je leta 1579 nasledil v Idriji Ivan Winkler, ki je služboval v kraju dve leti. Theodor Elze ne piše veliko o njem zgolj, da je leta 1580 podpisal t.i. Concordio.

Poleti 1581 je prišel v Idrijo Jurij Cvečič po rodu iz Pazina v Istri. Ta je bil tudi bivši katoliški duhovnik, ki se je pozneje poročil, zato ga je katoliški škof odpustil iz službe. Preden je prišel v Idrijo je služboval v Senožeah in kot dvorni pridigar pri madžarskem plemiču Balthasarju Batthyány-ju velikemu podporniku protestantizma. Morda je bil v Idriji dve leti. Tudi njega najdemo med podpisniki Concordie. Elze omenja, da je bil poznavalec jezikov, saj je dobro govoril latinsko, nemško, italijansko poleg tega pa tudi hebrejščino ter grščino. Vse to poleg slovenščine in hrvaščine. Sodeloval je pri prevajanju Sv. Pisma v hrvaški jezik, zlasti Nove zaveze.

Sebastjan Prašnik je bil zadnji protestantski pridigar v Idriji. Po nekaterih podatkih (Mohorič) je prišel v mesto leta 1584 in je deloval v Idriji vse do leta 1595, ko je bil izgnan ob nastopu protireformacije. Kot smo lahko videli je prej deloval v Radečah in eno leto (1578-1579) že tudi v Idriji. Občasno je hodil iz Idrije pridigat v Vipavo.

Tako se je končalo obdobje dolgo okoli 35 let, ko so v Idriji delovali luteranski pridigarji medtem, ko katoliškega duhovnika v mestu takrat niti ni bilo. Najbližji je bil v Spodnji Idriji.

Glede na zapisnik zaslišanja prič iz septembra 1595, ki ga je objavil pokojni idrijski zgodovinar Janez Kavčič v reviji Stati inu obstati so se vsaj v tistem času idrijski protestanti zbirali v neki iz lesa narejeni zgradbi. Umrle pa so pokopavali na pokopališču v Spodnji Idriji, kjer naj bi Sebastjan Prašnik tudi pridigal. Tako je povedal vizitatorju katoliški vikar Nikolaj Pipan. Rudniškega upravitelja Gregorja Komarja je obtožil, da je silil rudarje v luteranstvo, vsaj tako, da so mu povedali nekateri posamezniki, ki so skrivaj prišli v Spodnjo Idrijo v cerkev. Vendar po drugi strani priznava, da Komar njemu samemu ni branil deliti zakramentov, ko je prišel v Idrijo po duhovniških opravkih. Omenimo naj še, da je imel vikar Pirnat dva otroka z neko žensko, bil je prepričan, da mora zanj skrbeti. Vizitator mu je to dovolil, a pod pogojem, da žensko odslovi. V končni fazi je moral med protireformacijo leta 1598 tudi sam oditi iz Spodnje Idrije. Prihod vizitatorja v samo Idrijo so rudarji takrat preprečili z grožnjo po uporabi sile.

Kaj pomeni podpis Concordie?

V luteranski skupnosti je bilo mnogo razprav in polemik o teoloških vprašanjih. Končno pa so se leta 1580 skušali čim bolj poenotiti s prej omenjeno izjavo Concordio. Primož Trubar se je osebno in preko sina Felicijana angažiral, da je bila Concordia splošno sprejeta med pridigarji na Kranjskem, obenem pa je podprl deželne stanove v njihovem prizadevanju, da se spoštuje verska pomiritev dosežena v Brucku, po kateri bi lahko

protestantska in katoliška cerkev v Sloveniji delovali in obstajali brez preganjanja. Videli smo, da so Concordio podpisali tudi idrijski pridigarji Tulšak, Winkler, Cvečič in Kočevar. Izjava je med drugim potrjevala Kristusovo resnično navzočnost v evharistiji, glede vprašanja človekove svobodne volje pa je zavzemala stališče, da vsled izvirnega greha človek ne more sam po lastnih naporih doseči Boga. Postavo in zapovedi lahko posluša, kar je koristno, a pričujejo mu, da jih prestopa. Zato potrebuje Božjo milost, to je dar od Boga, kateri prinaša opravičenje, to je pravičnost, ki jo je dosegel Kristus in se podarja preko vere ali zaupanja v Boga. Regenerira pa milost hkrati človekovo voljo, tako, da je le-ta voljna slediti Bogu bolj, kot pa mesnim poželenjem. Ker pa regeneracija volje na zemlji še ni popolna je tudi od človeka odvisno kako bo s prejeto Božjo milostjo ravnal oz. kako bo z njo sodeloval.

Hkrati se mi zdi pomembno to razložiti, saj sicer ob dnevu reformacije pogosto slišimo o Martinu Lutru in njegovih težah zoper trgovino z odpustki. V ozadju njegove kritike odpustkov je ravno opravičenje po veri. Spoznanje o tem ga je navdihnilo ob branju Pavlovega pisma Rimljanom. Za poravnavo greha oz. za doseg pravičnosti se naj ne zanašamo na svoja dela npr. darovanje denarja za odpustke, ampak na delo Kristusa, njegovo pravično življenje in smrt na križu za odkupitev od grehov. Orodje za doseg tega daru pa je vera, ki jo v človeku vzbudi Sv. Duh.

Concordia zavrne stvari za katere niso našli podpore v Sv. Pismu (npr. čaščenje svetnikov, nauk o vicah in odpustkih, papeštvo ipd.) Cerkev naj bo v resnosti in preprostosti zbrana okoli evangelija.

Od kje ime Kalvin? - luteranstvo vs. kalvinizem

Del Idrije se še danes imenuje Kalvin. Ime nakazuje, da so v Idriji morda nekoč živeli tudi kalvinisti oz. pripadniki švicarskega krila reformacije. Ker pa ne najdemo v zgodovinskih virih nič o njih, niti ne vemo kdaj se je ime točno pojavilo, bom predstavil alternativno razlago imena Kalvin, ki se mi zdi prav tako ali pa še bolj verjetna. Videli smo, da so bili prvi protestanti v Idriji verjetno flacijanci. Matija Vlačič, po katerem se flacijanstvo imenuje naj bi v Idrijo leta 1563 pripeljal nekega pridigarja iz Loke. Vlačič se je strinjal s Calvinom glede strogega pogleda na predestinacijo oz. nauk, da so nekateri izbrani v naprej od Boga za zveličanje, drugi pa za pogubljenje. Poenostavljeno rečeno naj bi prvi, čeprav so tudi grešniki postali v življenju, deležni Božje milosti, drugi pa Božje pravičnosti oz. sodbe. Ker po tem pojmovanju človek nima svobodne volje ne more tudi nič prispevati k končnemu izidu svoje usode. Vlačič je kot luteranec v nasprotju s Calvinom zagovarjal resnično navzočnost Kristusovega telesa v evharistiji.

Ime Kalvin bi lahko imelo za ozadje te teološke polemike in preudarke. Predvidevamo namreč lahko, da se del Idrijčanov najbrž ni hotel poenotiti okoli Concordie in je vztrajal pri flacijanstvu. Ljudski glas jih je nato kasneje označil za kalviniste. Mimogrede med pomembne slovenske protestante, ki so spadali v krog flacijancev štejemo tudi Sebastjana Krelja avtorja znane Postile slovenske. (+1567)

Metode protireformacije v Idriji

Poročila katoliških duhovnikov iz 16. oz. 17. stoletja soglašajo v tem, da je bilo v Idriji močno ukoreninjeno luteranstvo. O tem je npr. poročal cerkljanski vikar Andrej Puc papeškemu vizitatorju leta 1571. Tudi sicer je bil protestantizem tedaj po slovenskih deželah zelo razširjen. Med samimi katoličani pa se je pojavljalo nemalo zahtev po verski prenovi. Tako je npr. katoliški župnik iz Kranja Matija Mercina pozival k odpravi celibata za duhovnike ter prejemanju obhajila pri maši pod obema podobama, tako kruha, kot tudi vina. Protireformacija je kasneje zatrla tudi takšne pobude.

Izpeljavo protireformacije v Idriji pa so katoliški avtorji v preteklosti pripisovali zlasti župniku Marku Khunu. Sama protireformacija v mestu se začne leta 1595, ko so po ukazu nadvojvode Maksimilijana izgnali luteranskega pridigarja Sebastijana Prašnika. Približno v istem času so katoliški učitelji prevzeli tudi do tedaj protestantsko šolo. Iz mesta upravitelja rudnika je moral oditi Gregor Komar, ki je bil luteranec oz. evangeličan. Odpustili so tudi rudniškega sodnika Michaela Stecherja.

Marko Kuhn je kasneje protireformacijo nadaljeval v Novem mestu, štelo pa se je, da je v Idriji dobro in dokaj hitro opravil svoje delo. Veljal je torej za nekakšnega specialista na tem področju. Ohranili so se zapisani njegovi nasveti o metodah, ki jih je uporabil v Idriji in jih svetuje tudi za Novo mesto. Glede na ta priporočila je treba izkoristiti versko razdeljenost družin. Omenja neko starejšo žensko iz Novega mesta, ki je bila s hčerkami izgnana na področje pod kontrolo protestantov. Njen sin katoličan je ostal doma in skrbel za kmetijo, vendar tega dela ni bil vešč. Kuhn je priporočil, da se ji vrnitev dovoli, vendar se mora obvezati, da bo hodila h katoliški maši, njenim hčerkam pa je treba obiske prepovedati. Takšne metode naj bi obrodile sadove v Idriji.

Poleg takšnega bolj ali manj trdega pristopa do protestantizma in protestantov pa so v okviru protireformacije uporabljali tudi metodo korenčka. Tako je npr. deželni knez menil, da bo ustanovitev katoliške bratovske skladnice olajšala socialne stiske rudarjev s tem pa med drugim tudi utrla lažjo pot protireformaciji.

Zanimivo je tudi, da katoliških učiteljev niso več plačevali rudarji ob dotacijah deželnega kneza, kot je bilo to v veljavi v času luteranstva, ampak so prejemale plačo, kot državni

uradniki, delno krito tudi iz bratovske skladnice. Morali so skrbeti za katoliško vzgojo otrok.

Vsekakor se zdi, da je v času gradnje cerkve sv. Barbare (temeljni kamen položen leta 1622 ob blagoslovu protireformacijskega škofa Tomaža Hrena), med idrijskimi rudarji zavladovalo močno katoliško razpoloženje, saj so sami zbrali precej denarja za gradnjo cerkve, prav tako pa so v glavnem z lastnimi sredstvi in delom uredili novo pokopališče.

Beneška inkvizicija na Primorskem in prva slovensko italijanska knjiga

Glede metod protireformacije naj omenim v smislu širšega okvira, da je večji del Slovenije takrat bil pod avstrijsko oblastjo in je doživel podobne prijeme, kot so veljali za Idrijo. Trši je bil pristop v obalnem področju Kopra, kjer je delovala beneška inkvizicija, pod Madžari pa se je v Prekmurju reformacija ohranila. Ker smo omenili Koper oz. če gledamo zdaj malo tudi s primorskega vidika naj dodam, da je bil Trubar dober prijatelj od koprškega škofa Petra Pavla Vergerija. Ta škof je prav pred prej omenjeno beneško inkvizicijo pobegnil v Nemčijo, kjer sta s Trubarjem oba, kot begunca sodelovala pri misijonarskem delu na narodno mešanem območju in skupaj napisala tudi prvo slovensko-italijansko knjigo Vergerijeva molitev. Za ponatis je poskrbel g. Zlatko Gobar iz Kopra.

Manj sreče sta imela pridigar Peter Kupljenik (+1595) in zlatar Ambrož Kastner (+1568), ki sta oba umrla, kot žrtvi beneške oz. rimske inkvizicije. Svoji veri se nista hotela odpovedati, zato ju lahko štejemo za slovenska pričevalca za evangelijsko krščanstvo. Kupljenik je deloval sicer, kot predikant v Radovljici, a je zahajal tudi na Tolminsko, Kastner pa je živel v Vidmu, a je občasno hodil na luteransko bogoslužje v Vipavo. Kolikor nam je znano sta to edini znani slovenski žrtvi inkvizicije. Oba sta bila povezana s protestantizmom na Primorskem.

Vprašanje ostankov protestantizma

Do sedaj še vedno ni povsem jasno ali in do kdaj so ostanki protestantizma v Idriji preživeli. Katoliški zgodovinar in duhovnik Josip Gruden, ki je mlada leta preživel v Idriji je na začetku 20. stoletja zapisal, da protireformacijska komisija med leti 1614-1618 ni več našla nobenega luterana v mestu. Marko Kuhn naj bi po njegovo svoje delo

temeljito in uspešno opravil. Kuhn je v Idriji služboval med leti 1597-1603. Znano je, da se je moral leta 1610 na pobudo nadvojvode Ferdinanda ponovno vrniti v Idrijo, kot duhovni komisar, kot poroča Valentinič.

Takrat je javno nastopil pridigar Peter Ebner, ključavničar in govoril rudarjem naj se uprejo posegom deželnega kneza v verske zadeve. Za kazen je izgubil službo, vendar se je kasneje uklonil pritisku in bil sprejet nazaj na delo. Moral je obljubiti, da se bo kar najlepše obnašal.

V zgodovinskih virih po tej epizodi s pridigarjem Ebnerjem ne najdemo več konkretne omembe protestantov v Idriji. Deželni knez je ukazal, da morajo vsi prebivalci mesta obiskovati katoliške maše.

V širšem okviru tedanje Kranjske oz. Slovenije so najdlje ohranili protestantsko vero plemiči. O usodi protestantskih plemičev je podrobneje pisal dr. Vasko Simoniti v knjigi Zgodovina Slovenije. Večinoma so se izselili v zadnjem valu protireformacije, ki se je začel z zamikom leta 1628. Imeli so določen čas na razpolago, da prodajo svoje premoženje in odidejo v dežele pod oblastjo protestantskih knezov. Simoniti izpostavlja, da se je struktura slovenskega plemstva takrat izrazito spremenila.

Po poti protestantskih cerkvenih knjig

V zadnjem delu članka želim nekaj pozornosti posvetiti še vprašanju izgubljenih protestantskih cerkvenih knjig. Ob raziskovanju idrijske reformacije sem naletel na podatek, da je luteranska cerkev v Ljubljani v času kr. Jugoslavije še vedno hranila cerkvene knjige iz časov reformacije med drugim tudi za območje Idrije. O tem je v svoji knjigi Zgodovina Idrije, izdani leta 1931, pisal katoliški duhovnik Mihael Arko. Ko sem o tej zadevi povprašal tedanjega luteranskega škofa v Ljubljani g. Geza Filo mi je odgovoril, da je s tem sicer seznanjen, vendar na arhivu v Ljubljani ni uspel dobiti kakšnih podatkov. Po njegovem vedenju je bilo gradivo nekdanje predvojne luteranske cerkve v Ljubljani po vojni zaplenjeno in tragično uničeno v papirnici. Nove oblasti so luteransko skupnost v Ljubljani in tudi njene arhive gledale očitno skozi očala, da gre za nemške zadeve. Po sovjetskem zgledu je bila cerkev za nekaj časa celo spremenjena v mizarско delavnico dokler je niso v 50 letih prepustili v uporabo slovenskim evangeličanom. Vprašal sem ga tudi kako je gradivo prišlo nazaj v Slovenijo, kajti v času protireformacije je bilo sicer očitno umaknjeno in potem, ko se je obnovila luteranska cerkev vrnjeno nazaj. Kljub poizvedovanju ni uspel najti odgovora.

Preko slovenskega pisatelja g. Vinka Ošlaka tudi člana Trubarjevega foruma mi je potem uspelo priti v stik s predstojnikom evangeličanske cerkve v Avstriji mag. Sauerjem. Sredi 19. stoletja obnovljena luteranska cerkev v Ljubljani je namreč spadala pod avstrijsko škofijo. Njegov odgovor je bil obetajoč. O tej tematiki je kot je bilo videti iz odgovora pisal luteranski teolog in zgodovinar Theodor Elze, kateri je bil prvi župnik obnovljene evangeličanske cerkve v Ljubljani. Njegova dela pa so ohranjena. Vsekakor je bila to zanimiva sled za nadaljnje raziskovanje. Kasneje se je izkazalo, da dela Theodorja Elzeja niso ohranjena v deželnem arhivu v Celovcu, ampak v Avstrijski narodni knjižnici. Prijazni arhivski delavci so mi na začetku letošnjega leta posredovali ustrezne kopije člankov. To je omogočilo koristno dopolnitev dosedanjih spoznanj o reformaciji v Idriji.

VIRI

Helfried, Valentinitsch. *Deželnoknežji rudnik živega srebra Idrija v obdobju med letoma 1575 in 1659*. Ljubljana: Slovenska matica, 2020.

Marko, Kerševan, ur. 2000. *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Primož, Trubar. *Abecednik in Katekizem. (1550)*. 2011. Trubarjev forum.

Primož, Trubar. *Cerkveni red (1564)*. 2014. ZRC SAZU in Združenje Trubarjev forum.

Theodor, Elze. *Die evangelischen Prediger Krains im XVI. Jahrhundert. oz. Evangelijski pridigarji na Kranjskem v 16. stoletju. Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich*, Jg. 21 (1901) – gradivo posredovano s strani avstrijskega Deželnega arhiva v Celovcu.

Mihael, Arko. *Zgodovina Idrije*. Gorica: Katoliška knjigarna v Gorici, 1931.

Peter Štih in Vasko Simoniti. 1996. *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva*. Ljubljana: Korotan d.o.o.

Edvard Vrečko in Fanika Kranjc-Vrečko ur. 2015. *Primož Trubar Pisma*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Marija, Verbič. 2024. *Berilo*. Idrija: Center za upravljanje z dediščino živega srebra Idrija in Muzejsko društvo Idrija.

Ivan, Mohorič. 1960. *Zgodovina idrijskega rudnika*. Idrija: Mestni muzej Idrija.

Janez, Kavčič. 2008. *Stati inu obstati, revija za vprašanja protestantizma, letnik IV, številki 7-8*. Univerza na Primorskem.

Josip, Gruden. 1907. Doneski k zgodovini protestantstva na Slovenskem. V: *Izvestja*. Letnik XVII. Sešitek 3. in 4., Ljubljana: Muzejsko društvo za Kranjsko.

Silvano Cavazza. *Reformacija v oglejskem patriarhatu: heterodoksne skupine in luteranske skupnosti (in usoda Petra Kupljenika)*, Zgodovinski časopis letnik 55, št. 3-4, 2001.

Zasebna korespondenca Petra Primožiča